

הרב שלמה יהודה הלוי האבערפעלד כולל בית מדרש גבוה, לעיקוואד

ציצים ופרחים על מצות תשבתו

חמץ, דקיום המצוה היינו שיהא רשותו מושבת מחמצו.

ועיי"ש שתולה חקירה זו במחלוקת רש"י ותוס', ונראה מדבריו שיותר נוטה כצד השני הנ"ל, דהמצוה היא בשב ואל תעשה דכן דעת רש"י והרמב"ם, זהו שורשה דרך כלל ולקמן נרחיב.

ולענין נשים אי איתנייהו בעשה דתשבתו דהוי מ"ע שהזמן גרמא, הנה בפרי מגדים סי' תמ"ג, ציין לדברי התוס' (קידושין דף ל"ד. סוד"ה מעקה) דנשים אינן במ"ע דיום טוב, משום דהויא מ"ע שהז"ג, וכן מצדד לענין עשה דתשבתו, והפמ"ג בפתיחה הכוללת להלכות פסח (בפ' א', אות ז') שקיל וטרי בזה, ומסיק שם דליתנהו בעשה זו, וכתב דנפק"מ בגיורת שמתה ער"פ אחר חצות והניחה חמץ — דאינה במ"ע דתשיבתו, ולכן מותר אחר הפסח, משא"כ בגר שהניח חמץ ער"פ אחר חצות אסור דקעבר אעשה דתשבתו.

אמנם המעיין בספר החינוך (מצוה ט') ימצא כתוב להדיא, דמצוה זו נוהגת בין באנשים בין בנשים, ועיי"ש במנחת חינוך דטעם הדבר דנשים ג"כ מצוות במ"ע זו, דלכל הדברים שוה עשה דתשבתו ללאו דבל יראה, והביא שם המנח"ח דגם השאגת אריה העלה בראיות (בסי' פ"ב) דנשים חייבות במ"ע דתשבתו.

ובשדי חמד מצאתי, שהביא דברי הפמ"ג הנ"ל, וגם דברי השואל ומשיב שהחזיק כדעת הפמ"ג דנשים אינן במ"ע דתשבתו, וכתב השד"ח בזה"ל: ובמחילה מכבוד תורתם, מכולם נעלם מה שכתב רבינו החינוך בפרשת בא במצוה ט' — בעשה דתשבתו דנוהג גם בנשים, וכן כתב הרב ערוך השלחן בריש סי' תמ"ג עפ"י דברי הרב החינוך ועוד הכריח כן

הנה מלבד הלאוין של "לא יראה לך חמץ ובל ימצא", נתנה התורה מצות עשה להשבת החמץ מרשותינו ביום י"ד ניסן — ערב פסח, שנאמר "אך ביום הראשון תשבתו שאור מבתיכם" ופירשו חז"ל (פסחים דף ד:-ה). דביום הראשון פ' ביום הקודם ולפני פסח, וכמו שכתוב "הראשון אדם תולד, ולפני גבעות חוללת" (איוב טו, ז) דפ"י כלום קודם לאדם הראשון נולדת, ומקשינן בגמ' א"כ דביום הראשון פ"י "ביום שלפני הפסח" אימא דכבר בבוקר של י"ד מחויב במ"ע דתשבתו, ומתצינן דהתורה כתב "אך ביום הראשון" כדי לחלק היום לב' חלקים, דחציו הראשון מותר בחמץ, ומחצות ואילך צריך להשבתו.

וכל זה דין תורה, אמנם חז"ל תיקנו — להרחקה לדאורייתא, שצריך לעסוק בהשבתתו שעה קודם חצות, והיינו דתנן ושורפין בתחילת שש (שם יא:), ובאכילה אסרו חז"ל עוד שעה לפניו — והיינו ב' שעות קודם חצות.

ובספר מנחת חינוך (מצוה ט') חקר בגדר מצוה זו, האם מקיימו דוקא כשיש לו חמץ ומשבתו, אבל בלא היה לו שום חמץ, איהכ"נ דלא עבר אבל יראה ובי"י, אבל לא קיים מ"ע דתשבתו, דאינו מקיימו עד שמשבת בפועל, או דלמא, דאין המצוה בקום ועשה דוקא אלא המצוה היא שלא יהיה לו חמץ מחצות ולמעלה, (ואם יש לו — אזי צריך להשבתו) אבל אם לא היה לו חמץ כלל א"צ לקנות כזית חמץ כדי להשבתו, דגם בשב ואל תעשה מקיימים מצוה זו, דומיא דהמצות עשה — לשבות ממלאכה בשבת וביו"ט, דבלי שום פעולה אלא ישב ולא עשה מלאכה עי"ז מקיימים המצוה, והכי נמי במ"ע דתשבתו — כשרשותו מושבת עי"ז מקיים המצוה, ועצם השריפה והביעור [ומדאורייתא ע"י ביטול לחוד], הוא רק היכי תמצא שלא יהא ברשותו

בא לחזק לאו דבל יראה ולא דבל ימצא, ומ"מ איך שתהיה הרי בין הלאוין ובין המ"ע בחד ענינא הם, וקשורים להדדי, ומשו"ה נוכל לומר מסברא דכל שישנו בהלאוין ישנו ג"כ במ"ע דהאי ענינא, משא"כ בלאו דלא תאכל חמץ הרי אינו קשור כלל עם העשה דאכילת מצה [שהרי אם לא אכל חמץ כל פסח אכתי לא בא לידי אכילת מצה, וכן אם אכל כזית מצה בליל פסח הרי קיים העשה גם אם אכל חמץ בפסח], ולהכי צריכין אנו להקיש לגלות לן דכל שישנו בלא תאכל חמץ ישנו במ"ע דקום אכול מצה, דבלא"ה אי אפשר לחייבן מסברא דנפשן, וכן במצות אכילת יוהכ"פ אי אפשר לחייבן מדנפשן בלא היקש הלכה למשה מסיני כבמצה, דתרי ענינא הם ולא שייכי אהדדי, ואם כן אין מכאן סיוע לחידושו דהחכמת שלמה, ודו"ק.

ועתה נחזור לדברי הפרי מגדים שהבאנו לעיל, דס"ל דנשים אינן במ"ע דתשבתו, ומציין לתוס' קידושין דף לד: דכתבו שם דנשים אינן במ"ע דשבתון הכתוב ביו"ט, ולכאורה קשה למה ליה להפמ"ג להביא ראי' מיו"ט, תיפוק ליה מסברא דפטורות, דהווי"ל מצות עשה שהזמן גרמא, ונראה פשוט בכונתו, שרצה להביא לן ראי' דלא תימא — כדכתב המנחת חינוך (ברעת החינוך) דכמו דחייבין בלאו דב"י וב"י, הכי נמי חייבין במ"ע זו דתשבתו, שהרי אצל יו"ט מצינו דאע"ג דחייבין בלאו דלא תעשה מלאכה, הכתוב אצל יו"ט, מ"מ כתבו התוס' דבמצות עשה דיו"ט אינן מחוייבין, דהווי"ל זמן גרמא, וזה ראי' אלימתא דאע"ג דהלאו והעשה מיישך שייכי אהדדי, כל שלא נתרבו בפירוש בהלכה למשה מסיני דחייבין בהעשה, אינן חייבין בה אע"ג דהלאו בהאי ענינא הוא.

והנה לעיל הקשינו דאישתמיטתיה לרבינו הפמ"ג מש"כ רבינו החינוך דמצוה זו נוהגת בנשים, והאיך פליג ע"ד חד מקמאי, ושכן הקשה הרב שדה חמד, אמנם עתה נראה ליישב הכל על נכון בעוהשי"ת, דהא דכתב החינוך דמצוה זו נוהגת בנשים ואסברא לן המנח"ח דהטעם — מדחייבות בהלאוין דב"י וב"י,

עיי"ש, גם בשו"ת אמרי בינה — בדיני חמץ (סי' ג') הכריח דנשים ישנן בעשה זו וגם הביא דברי החינוך [עכ"ל השד"ח — במערכת חמץ ומצה, סי' ה' אות כ"ב].

והנה ע"י בחכמת שלמה — להגר"ש קלוגער זצ"ל — אהא דקיי"ל (בסי' תר"ד סעי' א') דמצוה לאכול בערב יוהכ"פ ולהרבות בסעודה, שכתב ששאלו חכ"א אם נשים חייבות במצוה זו לאכול בעיו"כ או לא דהווי"ל מ"ע שהזמן גרמא, והעלה להלכה, דנראה דחייבין באכילת עיו"כ כמו אנשים, דכמו דחייבין באכילת מצה מכח דהוקש אכילת מצוה ללאו דאכילת חמץ, ללמד דכל שישנו בלא תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, ונשים מוזהרות בלא תאכל חמץ, משו"ה חייבין באכילת מצה [כבקיודושין ל"ד] הכא נמי הואיל ואכילת ערב יוהכ"פ ילפינן מדכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב, מערב עד ערב תשבתו שבתכם, ובגמ' אמרי' וכי בתשעה מתענין, אלא כל האוכל ושותה בתשעה וכו', הרי שהלימוד לאכילת עיו"כ כתיב באותו מקרא שכתוב בו מצות יוהכ"פ עצמו, והואיל ומצות יו"כ שייך בין לאנשים בין לנשים, אף האכילה דערב יו"כ שוה לשניהם [ועיי"ש שהאריך בזה], וכתב שם באמצע דבריו, דאף דלא מצינו היקש זה להדיא בגמ', אבל היקש דורשין מעצמן, עכ"ד.

והיה נראה להביא סמך לדבריו, מהא דכתב החינוך דנשים חייבות במ"ע דתשבתו, ובמנחת חינוך ביאר הטעם דהואיל וישנן בלאו דבל יראה וב"י להכי חייבין אף בעשה זו, ולכאורה קשה והרי לא מצינו שהוקשו אהדדי — מ"ע דתשבתו ללאו דבל יראה ובל ימצא, אלא על כרחך דהואיל ובחד קרא כתיבי, מזה נוכל ללמוד דהוקשו אהדדי, וכדכתב החכמת שלמה. אולם האמת יורה דרכו, דשאני מ"ע דתשבתו ממ"ע לאכול בערב יוהכ"פ ומ"ע דמצוה דמ"ע דתשבתו והלאוין דבל יראה ובל ימצא מיישך שייכי אהדדי, ובפשיטות נוכל לומר דכל שישנו בהלאו ישנו בעשה שבפרשה זו, שאחד בא לחזק השני, או הלאו דב"י מחזק את המצוה עשה דתשבתו, א"נ מ"ע דתשבתו

שבת הלוי ח"ד סי' מ"ה], ואם כן שפיר מקיימים הנשים מ"ע דתשבתו ע"י שאחרים מבערים כל חמץ שברשותם, ע"י בעלה או ע"י בנה וכדו', אבל אי סבירא לן דמ"ע דתשבתו מתקיים אך ורק ע"י מעשה השבתה, ומי שאין לו חמץ אף שלא עבר על כלום, מ"מ מצות תשבתו לא קיים, עד שמבער עכ"פ כזית חמץ, א"כ יצטרכו הנשים לעשות בעליהן שליח לקיים בשבילן מ"ע דתשבתו, ולא ראינו מי שנוהג כן, וצ"ע. [שוב הגיד לי הכ"א נ"י דראה כל שנה אצל אביו שליט"א שמזכה לאמו כזית חמץ בכדי שתקיים גם היא מצות עשה דתשבתו].

וביותר קשה לפי מה שאכתוב בסמוך דמדברי כמה מהאחרונים נראה כמעט ברור דנקטו דהמצוה בקום ועשה דוקא, וא"כ אין הנשים מקיימין מצוותן לדידהו, אם לא שנאמר חידוש גדול דהבעל נעשה שליח ממילא, לקיים כל חיובי אשתו.

ומעתה נבוא ונעיין בחקירה זו אם הוא בקום ועשה או לא, והאיך נקטו הפוסקים להלכה, ונפק"מ אי יש מצוה לבער כזית חמץ בער"פ או לא, דסגי ליה בזה שאין לו חמץ, ועוד נפק"מ לענין הא דקיי"ל דהחוטף מצוה מיד חברו חייב לשלם עשרה זהובים — משום קנסא, אם בא אחד וחטף את החמץ מיד חברו שהיה עומד לשרפו, ובא זה האחר ושרפו, דאם קיום המצוה ע"י קום ועשה דהיינו לבער את החמץ, הרי חייב זה לשלם עשרה זהובים, אמנם אם קיום המצוה ע"י שאין לו חמץ בחצות, מה נפק"מ מי ביער את החמץ, ולא חטף את מצוותו כלל [נפק"מ אלו מובאים במנח"ח, עיי"ש].

ונראה להביא ראיה מסי' תמ"ה דכתב שם הרמ"א בסעי' א', דהמנהג לשרוף את החמץ ביום דומיא דשריפת נותר, אבל אם רוצה לשרפו בלילה, הרשות בידו, ע"כ. והיינו דאם מתירא שמא עד למחר יאבדו אחת מהפירורין, ורוצה לבער הכל מיד אחרי בדיקת חמץ, ואז לא ירא לכו משום חששות וספיקות, פסק הרמ"א דהרשות בידו, ומבאר רבינו המשנ"ב (בס"ק ח') דאפילו הכי מתקיים מצות תשבתו

לשיטתיה אזיל עם מה שכתב במצוה לשבות ביו"ט [בכל יו"ט נמנה מ"ע בפני עצמה, ע"י פ' קדושים במצוה לשבות בראשון של פסח, ובשביעי בו, ביו"ט שבועות, ובראשון של סוכות, ושביעי בו, ושמיני עצרת] דבכל יו"ט מדגיש החינוך דהמצוה עשה של שבתה חייבין בה בין אנשים ובין נשים, והטעם פשוט כנ"ל להיות דחייבין בהלאו דלא תעשה מלאכה, על כן ודאי דחייבין בהמ"ע דהאי ענינא, דכ"א בא לחזק השני, והינם תרי רעין דלא מיתפרשי מהרדי, והסברא נותנת דחייבין בהעשה וא"צ שום לימוד לזה, אבל דעת התוס' בקידושין אינו כן, דמדבריהם מבואר דאינן במ"ע דשבתון ביו"ט, הגם שהן מצוות בהלאו דלא תעשה מלאכה, וכנראה דלא סברי להו כהכלל של החינוך, ועל כן שפיר כתב הפמ"ג דלשיטת התוס' לא יהיו נשים חייבין במ"ע דתשבתו, דאע"ג דמוזהרות בהלאו דב"י וב"י, ואפ"ה צריך לימוד מיוחד לרבותן במ"ע דבהאי ענינא, והגם שטעמא לא ידענא, ומצד הסברא נשמעין דברי רבינו החינוך טפי, וכשבארנו לעיל, מ"מ מצינו בזה פלוגתא בראשונים, וע"כ לענין מצות תשבתו תלוי באם אומרים דכל מקום שהם בהלאו, הם מצוות גם בהעשה דהאי ענינא, או לא אמרי' כן, והוא כפתור ופרח.

ולענין הלכה, מהיות דרבו הדעות לחייבן במ"ע דתשבתו כאנשים, הכין יש לקבוע הלכתא — דנשים חייבין בתשבתו, ולפי זה יוצא הערה חדשה, שלא מצאתי מי שידובר בה, והוא: דגדר המצוה אם הוא בקום ועשה דוקא, או גם בשב ואל תעשה כשאין לו שום חמץ, והמצוה היא שיהא נקי מחמץ מחצות היום ולמעלה, נסתפק המנחת חינוך בזה, כאשר העתקנו בריש דברינו, ובאמת כבר דיברו בזה רבינו הרמב"ן בחידושו לפסחים (ד:): דכתב דהמצוה היא שיהא רשותו נקי מחמץ, וכן כתב המהרי"ק בשורש קע"ד, דאין שום חיוב לקנות חמץ ולבערו, אלא העיקר שיהא האדם מנוקה מחמצו, והמנחת חינוך בדעתו הרחבה כוון לדעתם, שכן נוטה להלכה דהמצוה בשב ואל תעשה עיי"ש, [ועי' שו"ת

עוד ראה דהפוסקים נקטו דהמצוה בקום ועשה — דהיינו לבער כזית חמץ, דעי' תמ"ה סעי' ב', דאם נותן אדם כל חמצו לעכו"ם קודם שעה ו', אין צריך לבערו, והביא שם המשנ"ב מהאחרונים (בית מאיר, חיי אדם, וחמד משה) דנכון לנהוג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו"ם, כדי שיקיים מצות תשבתו כתיקונה בכזית חמץ ע"ש, ואם המצוה מתקיימת ע"י שרשותו נקי מחמץ למה יש לשייר קצת חמץ לשורפו.

והנה לפי"ז דנקטו הפוסקים הנ"ל דהמצוה היא בקום ועשה דוקא, דהיינו לשרוף כזית חמץ, האיך מקיימים הנשים מצוה זו, ולכאורה ממנהג ישראל תורה מוכח דסבירא לן דאין המצוה בקו"ע, אלא בזה שאין לנו חמץ בחצות, וכמו שהארכנו לעיל, ועכ"פ להני אחרונים יש מקום להחמיר לשרוף כזית חמץ — בשליחות אשתו, וזכין לה שלא בפניה ג"כ.

בזמנו, שמשלשים יום ואילך קודם הפסח חל עליו חובת ביעור, עכ"ל. ועתה אם קיום המצוה הוא עי"ז שרשותו נקי מחמץ בהגיע חצות דער"פ, אין כאן שום דבר הטעון ביאור והסבר, דפשוט דמתקיים מצות תשבתו — בזה שבהגיע חצות דער"פ לא יהיה לו חמץ, אלא על כרחך שהמשנ"ב לומר דקיום המצוה היא בקום ועשה ע"י פעולת ההשבתה, ועי"ז קמבאר דלא תיקשי לך, והרי אינו מקיימו בערב פסח, לזה תירץ דכל ל' יום שייכי להחג, ומקיים תשבתו גם לפני ערב פסח.

ומה שציין רבינו המשנ"ב בשער הציון דמקור דבריו הוא ממהרי"ק (שורש קע"ד), תמוה טובא, דהמעייין שם יראה להדיא דדעת המהרי"ק דמצות תשבתו הוא ע"י שאין לו חמץ בהגיע חצות דער"פ, דלהדיא כותב שם דלא צוותה התורה לקנות חמץ וכו' (ועי' בשבט הלוי שציינתי לעיל), וצ"ע רב. ועכ"פ בדעת המשנ"ב מבואר דהמצוה בקו"ע.

ויכל אלקים ביום השביעי

ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, יש לומר בדרך רמז על פי מאמר חז"ל כל העולם לא נברא אלא בשביל זה, וכל העולם לא נברא אלא לצוות לזה, עיין שם. העולה משם דעיקר בריאת העולם וכל ישראל היה רק בשביל צדיק אחד שעובד השי"ת תמיד באמת ובתמים ובאהבה שלימה, וכשהצדיק מעורר חשקו ומשתוקק להדבק באלקים חיים ממילא נמשכו אחריו כל ישראל שכולם נקראים מלאכתו שבשבילו נפעלו ונבראו, וזה שאמר הכתוב ויכל הוא לשון חימוד וחישוק כמו כלתה לתשועתך נפשי היינו כשהצדיק שהוא בבחינת יום השביעי שהוא שבת מעורר השתוקקות ומדבק עצמו לאור פני מלך חיים, אז הוא מפעיל פעולת התשוקה בכל הנבראים שהם כולם מלאכתו אשר עשה, על דרך הנ"ל כי כולם לא נבראו אלא בשבילו והבן.

(דגל מחנה אפרים)